

УДК 005.216.3:005.21](477)
DOI:10.34132/pard2019.06.04

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ SMART-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Ємельянов В.М., д-р наук з держ. упр., професор, Інститут державного управління, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

Козлова Л.В., канд. наук з держ. упр., ст. викладач, Інститут державного управління, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, Україна

У статті розглянуто особливості реалізації концепції SMART-спеціалізації в Україні, визначено основні проблеми, які відбуваються при спробі запровадити концепцію в практичну діяльність в рамках формування стратегій соціально-економічного розвитку регіонів. Стаття присвячена таким питанням, як зміст та цілі стратегічного управління з урахуванням SMART-спеціалізації, її взаємозв'язок з інноваційною, промисловою та економічною політикою держави, роль органів виконавчої влади центрального та регіонального рівнів при формуванні та реалізації політики стратегічного управління з урахуванням концепції SMART-спеціалізації, зарубіжний досвід та можливості його адаптації в нашій країні. Матеріалами для дослідження стали основні наукові праці вітчизняних дослідників та фахівців в сфері вивчення стратегічного управління та SMART-спеціалізації, а також аналіз загальних проблем, які виникають в практичній діяльності при формуванні стратегій соціально-економічного розвитку регіонів. Серед методів, які були використані в дослідженні, слід зазначити метод системного аналізу, методи порівняння та моделювання ситуацій. В результаті дослідження було систематизовано основні ключові проблеми в реалізації SMART-спеціалізації при формуванні стратегій соціально-економічного розвитку регіону.

Ключові слова: *SMART-спеціалізації, стратегія, стратегічне управління, соціально-економічний розвиток.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. З метою удосконалення стратегічного планування на регіональному рівні, а саме – безпосередньо соціально-економічного розвитку регіонів, в країнах ЄС було вироблено концепцію SMART-спеціалізацій, а потім успішно її запроваджено у практичну діяльність. Наша країна активно намагається також використовувати цю технологію для удосконалення стратегічного планування на регіональному рівні.

SMART-спеціалізація є інноваційним інструментом Європейського Союзу і використовується тільки в країнах ЄС та тих, які мають угоди про співпрацю або асоціацію з ЄС. Ця концепція на практиці допомагає розвивати регіональний інноваційний та економічний потенціал і ґрунтується на врахуванні місцевих умов розвитку та можливостях запровадження інноваційних продуктів. Для запровадження такого підходу необхідно визначити конкурентні переваги регіону, але водночас дуже велика роль в цих процесах полягає саме в об'єднанні влади, бізнесу та наукового потенціалу навколо визначеної ідеї спеціалізації регіону, яка робить його унікальним. Таким чином, основними суб'єктами регіонального розвитку є центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, агенції регіонального розвитку, асоціації органів місцевого самоврядування, підприємницьке та наукове середовище. Саме вони є безпосередніми учасниками розробки та реалізації стратегій SMART-спеціалізації.

На разі відбуваються процеси формування стратегій соціально-економічного регіонів до 2027 року, де важливе місце посідають стратегії SMART-спеціалізацій. Але водночас цей процес є інноваційним для нашої країни і виникає ряд проблем щодо формування та реалізації цього типу стратегій.

Аналіз останніх наукових досліджень. Серед вітчизняних наукових досліджень щодо формування та впровадження стратегій SMART-спеціалізацій слід відзначити праці таких науковців, як О. Амоша, О. Лях, М. Солдак, Д.Череватський [1], О. Березіна

[3], Р. Гірейко [5], О. Ракович [14], О. Снігова [16; 17], О. Яцюк [18]. Вони з різних аспектів висвітлюють питання адаптації до європейського досвіду та можливостей використання ідеї SMART-спеціалізації регіонів в Україні. Водночас, формування стратегій соціально-економічного розвитку регіонів на період 2021-2027 роки позначається деякою складністю у визначенні регіональної SMART-спеціалізації, тому існує необхідність в посиленні таких досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Мета статті – дослідити особливості запровадження концепції SMART-спеціалізації у процес формування стратегій соціально-економічного розвитку регіону. Для досягнення мети були визначені такі завдання, як: дослідити основні теоретичні та законодавчі засади запровадження концепції SMART-спеціалізації в процес формування стратегій соціально-економічного розвитку регіонів, визначити основні проблемні питання, проаналізувати зарубіжний досвід щодо запровадження концепції SMART-спеціалізації в практичну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автори статті визначають, що останніми роками в Європейському Союзі виникла і набуває розвитку концепція необхідності розробки регіональних інноваційних стратегій SMART-спеціалізації (або «розумної спеціалізації»). Ця концепція офіційно поширюється як практичний інструмент політики забезпечення, орієнтованого на інновації сталого розвитку та згуртованості ЄС, політики, що поєднує в собі регіональну, інноваційну та промислову складові [1, с. 334].

Теоретичні та практичні засади формування та реалізації досліджує О. Снігова [16; 17]. Вона приходить до висновків, що зростання глобальних тенденцій спричинило відрив виробництва від регіонального поділу виробничих сил, який був обумовлений зростанням мобільності капіталу, товарів та послуг. В той же час посилення серед конкурентних переваг регіональних економік значущості постіндустріальних факторів економічного розвитку (чутливості регіональної системи до інновацій, здатності до постійної адаптації регіональної економічної структури, чітко окреслене майбутнє регіону) визначає необхідність формування нових підходів до реалі-

зації регіональної політики. В цих умовах регіональна спеціалізація як результат розподілу праці та локалізації факторів виробництва почала втрачати свою ефективність, водночас SMART-спеціалізація, яка заснована на універсалізації факторів виробництва і яка є результатом підприємницького вибору ринкових можливостей, стає особливим методом прийняття рішень в державному управлінні та економічному регулюванні в умовах нової регіональної політики [16, с.86].

О. Снігова в своїх наукових працях досліджує зарубіжний та вітчизняний досвід запровадження SMART-спеціалізацій, але вона наголошує на необхідності не використовувати ідеї SMART-спеціалізації для відновлення старопромислового виробництва в регіонах, що на разі є помилково, і призводить до штучного визначення сфер інноваційного виробництва, що в цілому не орієнтовано на майбутнє регіону [17].

Виклад основного матеріалу дослідження. Свого часу нею було розроблено ряд рекомендацій для центральних органів виконавчої влади, що причетні до формування та запровадження стратегій SMART-спеціалізацій, які вже частково запроваджені. Так, Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України спільно з Міністерством економічного розвитку і торгівлі України для запровадження механізмів регіональної SMART-спеціалізації було б доцільно: сприяти отриманню технічної допомоги від ЄС щодо підготовки та запровадження Методики розробки Стратегії SMART-спеціалізації; сприяти реалізації пілотних проектів із SMART-спеціалізації в Київській, Одеській і Харківській областях; започаткувати та сприяти реалізації пілотних проектів із SMART-спеціалізації у старопромислових регіонах України (Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій областях) для кращого врахування їх особливостей при опрацюванні Методики для інших регіонів України; забезпечити адаптацію Методики на основі досвіду реалізації відповідних пілотних проектів; провести серію семінарів і тренінгів для представників органів державної та регіональної влади щодо розробки Стратегій SMART-спеціалізації регіонів, які ґрунтуються на вико-

ристанні адаптованої Методики; залучити органи державної регіональної влади та місцевого самоврядування до розробки Стратегій SMART-спеціалізації регіонів; забезпечити узгодження Стратегій SMART-спеціалізацій по кожному з регіонів з новою Державною стратегією регіонального розвитку, розробленою після закінчення терміну дії чинної [17].

Міністерству регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України: при розробленні Державної стратегії регіонального розвитку України на наступний період слід чітко визначити сутність, місце та завдання регіональної смарт-спеціалізації як інструменту нової регіональної політики, який використовується в ЄС з 2010 р.; на основі адаптованої Методики розробки Стратегії SMART-спеціалізації регіонів визначити по кожному регіону України пріоритети регіонального розвитку [17].

Міністерству економічного розвитку і торгівлі України: забезпечити узгодження регіональної, структурної, промислової та інноваційної політик України з урахуванням регіональної SMART-спеціалізації; розробити державну програму розвитку інноваційних кластерів (з урахуванням регіонального аспекту), забезпечити її узгодженість з регіональними стратегіями SMART-спеціалізації; сприяти формуванню умов інтеграції малого і середнього бізнесу в ланцюги створення доданої вартості промислово розвинутих та старопромислових регіонів України, насамперед у сфері впровадження інновацій, для сприяння реалізації положень концепції регіональної SMART-спеціалізації за рахунок активізації елементу «підприємницьке відкриття» [17].

Слід зазначити, що більшість положень вже реалізовано на практиці, вироблено Методику формування стратегій SMART-спеціалізацій, відбувається активна спільна робота Міністерств, регіональних органів влади, обрано області для запровадження пілотних проектів та ін.

В одному із своїх досліджень О. Снігова приходять до висновків, що наростання глобальних тенденцій зумовило відрив виробництва від регіонального поділу продуктивних сил, який забезпечений збільшенням мобільності капіталів, товарів і послуг [16,

с76]. Водночас посилення серед конкурентних переваг регіональних економік вагомості постіндустріальних чинників економічного розвитку (чутливості регіональної системи до інновацій, здібності до постійної адаптації регіональної економічної структури, чітко окресленого погляду на майбутнє регіону тощо) визначило необхідність формування нових підходів до здійснення регіональної політики. У цих умовах регіональна спеціалізація як результат поділу праці, що ґрунтується на локалізації факторів виробництва, виходить з об'єктивної нерівномірності в розміщенні продуктивних сил регіону та формує основу економік-географічних чинників конкурентоспроможності регіонів, почала втрачати свою ефективність. Натомість SMART-спеціалізація, яка базується на універсалізації факторів виробництва та є результатом підприємницького вибору ринкових можливостей, в умовах нової регіональної політики стає тією системою прийняття рішень, яка забезпечує вирівнювання шансів розвитку регіонів за рахунок усунення «вузьких місць» регіонального розвитку, недосконалостей і провалів ринку. У межах нової регіональної політики SMART-спеціалізація виконує функції забезпечення балансу інтересів «держава – регіон – суб'єкти економічної діяльності» та створення оптимальних умов для розкриття регіонами потенціалу саморозвитку за рахунок реалізації окремих функцій інноваційної (стимулювання трансферу технологій), промислової (реалізація інноваційного типу розвитку промисловості) та структурної (структурна модернізація регіональної економічної системи) політик.

Також нею було надано авторське бачення регіональної SMART-спеціалізації як цілісної системи рішень, що спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки шляхом підприємницького вибору складових регіонального потенціалу, перспективних для зміни виробничої функції на основі технологічних трансформацій [17, с.86]. До того ж вона забезпечує структурні зрушення, пов'язані з регіональною диверсифікацією на засадах підтримки інновацій у тих сферах економічної діяльності, які мають доповнювати виробничі активи регіону для підвищення його потенціалу та формування міжрегіональних конкурентних переваг

у майбутньому [17, с.86]. Це є важливим для подолання деструктивних тенденцій консервації старопромиислової економічної структури регіонів України та структурної інертності регіональної економіки, які значною мірою базуються на практиці штучного визначення як пріоритетних певних секторів і напрямів економічної діяльності регіонів.

Ракович О.І. аналізує передумови використання SMART-спеціалізації та їх значення в оцінці розвитку підприємницького потенціалу сільських територій [14, с.69-74]. Він зазначає, що існує необхідність набуття відповідних компетентностей суб'єктами підприємництва в сільській місцевості, особистих селянських господарств, голів об'єднаних територіальних громад – щодо формування та реалізації стратегічного управління на місцевому рівні планування [14, с.69]. Ракович О.І. говорить, що неналежне інформаційне забезпечення щодо термінів обговорення й затвердження стратегій регіонального розвитку та результатів оцінки стану економічного потенціалу регіону, нерозвиненість агенцій регіонального розвитку та системи консалтингового забезпечення, низький рівень знань керівників підприємницьких структур щодо використання методів економічного та стратегічного аналізу, методик моніторингу та оцінки конкурентоспроможності регіону, розробки бізнес-планів і проектних пропозицій є проблемами, що знижують можливості участі сільських підприємців у процесах стратегічного планування розвитку сільських територій [14, с.70]. Усі зазначені чинники є дуже важливими, оскільки концепція SMART-спеціалізації пов'язана з теорією планування бізнес-середовища. Суб'єкти підприємництва на сільських територіях, як локальні суб'єкти регіонального розвитку, демонструють потенціал до участі у SMART-спеціалізації шляхом розробки власних стратегій розвитку, бізнес-планів, проектів, для чого вони мають володіти навичками і вміннями щодо бізнес-планування, використання різних методик моніторингу й оцінки та мати доступ до узагальненої інформації про соціально-економічний розвиток регіону. Запропонована цим науковцем модель взаємодії суб'єктів підприємництва сільських територій із суб'єктами регіонального розвитку на засадах викори-

стання підходу SMART-спеціалізації ґрунтується на послідовності виконання завдань SMART-спеціалізації та деталізує їх для всіх суб'єктів взаємодії [14, с.74]. Таким чином, при розробці та реалізації SMART-спеціалізацій в нашій країні актуальними завданнями є також залучення всіх можливих сфер підприємництва, які наявні в певному регіоні, в тому числі увага має приділятися сільськогосподарським напрямам для SMART-спеціалізації, тому що вони також мають інноваційний потенціал.

Дослідженням зарубіжного досвіду запровадження SMART-спеціалізацій регіону присвячує свої роботи О. Березіна [3, с.35-46]. Вона досліджує досвід Франції, Іспанії, Румунії, Фінляндії та ін. Так, наприклад, в стратегії SMART-спеціалізації регіону Центр-Долина Луари (Centre-Val De Loire), що знаходиться на півночі центральної частини Франції, встановлено такі місцеві напрями SMART-спеціалізацій: зберігання енергії, біофармацевтична та косметична галузь, екологічна інженерія та туристична сфера. Таким чином, регіональна інвестиційна політика була сконцентрована на визначених SMART-спеціалізаційних засадах і надала можливості для підтримки проектів з високим потенціалом розвитку, таких як програма LAVOISIER, яка спеціалізується на розробці та індустріалізації матеріалів і систем, орієнтованих на нові та відновлювані джерела енергії [3, с.41].

Досліджуючи досвід Фінляндії, О. Березіна зазначає, що у своїй національній стратегії інтелектуальної спеціалізації ця країна зосередилася на розробці розумних міст – «Стратегія шести міст», що відповідає потребі сталого розвитку міст шляхом вивчення стратегічних переваг шести найбільших фінських міст: Гельсінкі (Helsinki), Еспоо (Espoo), Тампере (Tampere), Вантаа (Vantaa), Оулу (Oulu) і Турку (Turku) [3, с.41-42]. В рамках реалізації SMART-спеціалізації було запроваджено два пілотні проекти, які фінансуються ЄС: робототехнічні автобуси (SOHJOA) – розробка рішень для інтелектуальних транспортних перевезень, які вже працюють в Гельсінкі; кліматичні вулиці (Climate Streets) – розробка та впровадження рішень щодо скорочення викидів парникових газів та рівня споживання енергії у співпраці з місцевим бізнесом, власниками нерухо-

мости, місцевими громадами та місцевими органами влади у сфері житла та транспорту [3, с.42].

В Іспанії в регіоні Екстремадура (Extremadura) в основу SMART-спеціалізації було покладено саме агровиробництво: за участі фермерів, вівчарів та інших місцевих підприємців виробництво сиру «La Torta del Casar», що є унікальним продуктом цього регіону, стало напрямом SMART-спеціалізації регіону [3, с.42]. В результаті такого партнерства «Місцева спілка розвитку сільських районів Тахо-Салор-Альмонте» проаналізувала усі слабкі місця у системі виробництва та запропонувала рішення для їх подолання, також були створені «Школа фермерів – XXI» та «Школа вівчарів», де навчають використанню сучасних інформаційних та комунікаційних технологій в агровиробництві та виробництві сирів на всіх етапах в цій галузі [3, с.42]. Таким чином, це надає можливості фермерам та науковцям спільно вирішити проблему задоволення попиту у сирі шляхом участі в європейській мережі, яка розвиває високотехнологічне землеробство.

На заході Румунії стратегія SMART-спеціалізації ґрунтується на провідній ролі інкубаторів та інших структур підтримки бізнесу для розвитку підприємництва та створення інноваційних компаній у цифровому просторі, де регіон має конкурентні переваги [3, с.42]. Європейським фондом регіонального розвитку було підтримано перетворення цієї занепадаючої промислової зони Румунії на центр стимулювання цифрового розвитку та творчості, що вже інтегрований у IT-індустрію країни [3, с.42]. У Тімішоарі (Timișoara) був створений інкубатор стартапів для початківців, що бажають розпочати бізнес у сфері цифрових технологій. Молоді підприємці отримують матеріально-технічне забезпечення, а також послуги з консультування та бухгалтерського обліку [3, с.42].

Досліджуючи зарубіжний досвід О. Березіна приходять до висновків, що постаючи перед викликами та можливостями глобалізації та інтеграції, кожна країна намагається максимально їм протистояти або використати. Європейський Союз, його держави та регіони в контексті політики єдності демонструють ефективну модель використання таких можливостей та забезпечення конкурентоспроможності територій шляхом впровадження моделі регіональної

SMART-спеціалізації [3, с.46]. Це дозволяє сформувати та реалізувати регіональну політику забезпечення справедливого розподілу отриманих вигод і використання інноваційного потенціалу регіону для модернізації економіки, підтримки соціальної моделі ЄС і забезпечення належних умов життя домогосподарств. Поєднання європейських моделей єдності, регіонального розвитку та інновацій з соціальною моделлю ЄС спрямовано на досягнення головної мети – розширення прав та можливостей, захист та забезпечення безпеки європейських громадян і регіонів, забезпечення сталого розвитку. У цьому контексті стратегії інтелектуальної спеціалізації вже вносять зміни, покращуючи якість інвестицій, політику єдності та інновацій. Сьогодні ці стратегії є невід’ємною частиною європейського підходу до інновацій та наочним прикладом того, як європейські регіони розробляють та впроваджують свою інноваційну політику та залучають регіональних стейкхолдерів: владу, бізнес, громадські організації та науку до спільного створення та реалізації унікальної інноваційної моделі розвитку регіону [3, с.46].

Іноземний фахівець в сфері впровадження SMART-спеціалізації на державному рівні Роберт Гірейко презентує в українському науковому просторі два основні компоненти державного управління на основі SMART-спеціалізацій – власне Стратегія SMART-спеціалізації (S3) та Стратегія досліджень та інновацій SMART-спеціалізації (RIS3) як надбудова над першою [5]. Стратегія розумної спеціалізації означає національні або регіональні інноваційні стратегії, які визначають пріоритети для створення конкурентних переваг, розвиваючи і узгоджуючи сильні сторони досліджень та інновацій з потребами бізнесу, щоб послідовно реагувати на нові можливості та ринкові зміни уникаючи дублювання та фрагментації зусиль. Стратегія розумної спеціалізації може мати форму або бути включена до національної або регіональної стратегії досліджень та інновацій (R&I) [5]. Стратегії розумної спеціалізації розробляються за допомогою залучення до процесу підприємницьких відкриттів національних або регіональних керівних органів та зацікавлених сторін, таких як університети та інші вищі навчальні заклади, промисловість та соціальні партнери [5].

Наявність національної або регіональної стратегії розумної спеціалізації, яка відповідає національній програмі реформ, з метою залучення приватних витрат на дослідження та інновації, яка відповідає особливостям ефективних національних або регіональних систем досліджень та інновацій, є необхідною передумовою ефективного та дієвого досягнення конкретної мети для всіх інвестиційних пріоритетів.

Згідно з його презентаціями держави-члени ЄС та регіони повинні мати розумну спеціалізацію, яка: базується на SWOT або аналогічному аналізі, для зосередження ресурсів на обмеженому комплексі дослідницьких та інноваційних пріоритетів; визначає заходи, спрямовані на стимулювання інвестицій у приватні дослідження, технології та розвиток (ДТР); містить систему моніторингу та нагляду; передбачає, що країна-член ЄС прийняла рамковий документ, який визначає наявні бюджетні ресурси для досліджень та інновацій; і країна-член ЄС прийняла багаторічний план бюджетування та визначення пріоритетів інвестицій, пов'язаних із пріоритетами ЄС (Європейський стратегічний форум з дослідницької інфраструктури – ESFR) [5].

Важливим аспектом в його дослідженнях є те, що країни-члени ЄС і регіони повинні мати стратегії RIS3, перш ніж їхні операційні програми, що підтримують інвестиції в ДТР, будуть затверджені [5].

Підхід RIS3 має відповідати всім трьом пріоритетам «Європа 2020», тобто розумному, сталому та інклюзивному зростанню. Таким чином, економіка, заснована на знаннях та інноваціях, залишається однією з основних задач і загальною спрямованістю в країнах ЄС, що є актуальним для України також. Стратегія розумної спеціалізації є найбільш адекватною для досягнення сталого зростання, сприяючи переходу до ресурсозберігаючої та низьковуглецевої економіки, створюючи можливості на внутрішніх та глобальних ринках. Розумна спеціалізація сприяє інклюзивному зростанню в межах і між регіонами, зміцнюючи територіальну згуртованість і підтримуючи структурні зміни, пропонуючи нові та кращі робочі місця та соціальні інновації.

Важливим також є процес розробки регіональної політики в сфері SMART-спеціалізацій, який описує зазначений автор. Стан-

дартні кроки для розробки національних / регіональних RIS3: аналіз національного / регіонального контексту і потенціалу для інновацій; заснування надійної та інклюзивної структури управління; вироблення спільного бачення щодо майбутнього країни / регіону; вибір обмеженого числа пріоритетів національного / регіонального розвитку; створення відповідного комбінування політики; інтеграція механізмів моніторингу та оцінки [5].

Вітчизняний дослідник О. Яцюк приходять до висновків, що концепція SMART-спеціалізації передбачає взаємозв'язок між наукою, освітою та економікою, хоча у контексті регіонального розвитку можна більше говорити про відносини між бізнесом, наукою і громадською сферою [18, с.59]. Відповідно до цих відносин мета SMART-спеціалізації – це оптимальне використання потенціалу окремих регіонів і країн через максимальне пристосування можливих напрямів розвитку науки й освіти у цих регіонах або країнах до їх конкретних соціально-економічних умов. Тобто акцент державного втручання саме на таких ініціативах, заходах і проєктах, які уможливають спеціалізацію у цьому регіоні або країні, або розвиток базових технологій чи продуктів і послуг з використанням цих технологій [18, с.60].

Він зазначає, що реалізація SMART-спеціалізації визначає можливість досягнення основної її мети – підвищення конкурентоспроможності та інноваційної активності на регіональному рівні, оскільки наявність інновацій в сучасному глобалізованому світі є основним фактором економічного зростання [18, с.60]. Враховуючи необхідність поглиблення співпраці нашої держави з країнами ЄС в рамках Європейської політики сусідства, в Україні необхідно впроваджувати цю концепцію в сфері регіональної політики. Одним із найважливіших напрямів імплементації концепції SMART-спеціалізації, який досі належним чином невисвітлений в наукових працях українських вчених, є залучення університетів, інших закладів освіти та дослідницьких центрів до визначення порівняльних переваг регіонів та формування стратегій їх розвитку на основі спеціалізації. Це потребує застосування новітніх форм співпраці між органами державної влади й місцевого самоврядування з однієї сторони

та освітньо-дослідницькими центрами з іншої на основі залучення останніх до розробки інноваційної продукції та реалізації її в першу чергу на регіональному рівні, а також навчанні кадрів для регіональної економіки.

Концепція SMART-спеціалізації передбачає взаємозв'язок між наукою, освітою та економікою, хоча в контексті регіонального розвитку можна вести мову про відносини між бізнесом, науковими установами й громадською сферою. Відповідно до цих відносин мета SMART-спеціалізації полягає в оптимальному використанні потенціалу окремих регіонів і країн через максимальне пристосування можливих напрямів розвитку науки й освіти у цих регіонах або країнах до їх конкретних соціально-економічних умов [19]. Тобто це означає спрямування державної політики у такі регіональні ініціативи, заходи та проекти, які зроблять реальною певну спеціалізацію саме у цьому регіоні або країні, або розвиток якихось технологій чи продуктів і послуг з використанням цих технологій.

Реалізація зазначеної мети SMART-спеціалізації визначає можливість досягнення мети соціально-економічного розвитку регіонів, яка полягає в підвищенні конкурентоспроможності та інноваційної активності на регіональному рівні, оскільки наявність інновацій в сучасному глобалізованому світі є основним фактором економічного зростання. З огляду на вагомі результати, які дає SMART-спеціалізація, а також беручи до уваги необхідність поглиблення співпраці нашої держави з країнами ЄС в рамках Європейської політики сусідства та Угоди про асоціацію з ЄС, в Україні необхідно впроваджувати аналізовану концепцію в сфері регіональної політики [9].

Запровадження у стратегічне планування соціально-економічного розвитку регіону SMART-спеціалізації здійснюється з метою:

- забезпечення сталого розвитку регіону;
- підвищення ефективності управління інноваційними процесами у регіоні;
- створення сприятливого середовища для інноваційної діяльності;
- підвищення рівня інноваційної та інвестиційної активності регіону [9].

В Україні впровадження SMART-спеціалізації здійснюється у відповідності до 2 основних документів:

- Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України та плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії та плану заходів (Затверджено Постановою КМУ від 11.11.2015 року №931, №932) [13];

- Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації (Наказ Міністерства Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.03.2016 №79) [12].

У цих документах визначені основні терміни, які використовуються в наступному значенні:

- інноваційний потенціал регіонів - сукупність наявних у регіоні інтелектуальних, трудових, технологічних, науково-виробничих ресурсів з відповідним інфраструктурним забезпеченням, які за умови їх ефективного використання (поєднання) сприяють прийняттю та впровадженню нових технологічних рішень [13];

- інтегрований підхід - підхід, який застосовується під час розроблення проектів Стратегії і плану заходів та передбачає поєднання секторальної (галузевої), територіальної (просторової) та управлінської складових державної регіональної політики [13];

- SMART-спеціалізація - підхід, що передбачає аргументоване визначення суб'єктами регіонального розвитку в рамках регіональної стратегії окремих стратегічних цілей та завдань щодо розвитку видів економічної діяльності, які мають інноваційний потенціал з урахуванням конкурентних переваг регіону та сприяють трансформації секторів економіки в більш ефективні [13];

- стратегічне бачення розвитку регіонів – визначена в Стратегії перспектива соціально-економічного та інноваційного розвитку регіонів у довгостроковому періоді з урахуванням їх унікальних особливостей [13];

- суб'єкти регіонального розвитку – центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, їх по-

садові особи, агенції регіонального розвитку, асоціації органів місцевого самоврядування, представники суб'єктів підприємництва, закладів вищої освіти, науково-дослідних установ [13];

- SWOT-аналіз регіонального розвитку – процес встановлення зв'язку між внутрішніми (сильними і слабкими сторонами) та зовнішніми (можливостями і викликами) факторами, що мають стратегічне значення для розвитку регіонів. Результати SWOT-аналізу використовуються для визначення і вибору стратегічних та оперативних цілей розвитку регіонів [13].

Відповідно до зазначених документів при стратегічному плануванні соціально-економічного розвитку області має бути включена одна мета, яка ґрунтується на обраному регіоні напрямі SMART-спеціалізації. В цих нормативно-правових актах зазначено, що не менше, ніж одна стратегічна ціль регіональної стратегії повинна бути визначена на засадах SMART-спеціалізації та спрямована на інноваційний розвиток обмеженої кількості видів економічної діяльності регіону. Складність процесу полягає саме у встановленні цієї обмеженої кількості видів економічної діяльності області.

Для належного запровадження SMART-спеціалізації в практичну площину та отримання позитивних результатів дуже важливо правильно розуміти сутність цієї інноваційної концепції, яка розроблена в ЄС з метою активізації структурних змін в економіці регіонів, подоланні їх депресивності, розвитку конкурентоздатності та можливості ефективно функціонувати на найважливіших світових ринках [8]. Проте в Україні SMART-спеціалізація саме як інноваційна система прийняття рішень у сфері регіональної та структурної політики на практиці взагалі не отримала розвитку.

Починаючи з 2015 року, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України було визначено перелік секторальних напрямів розумної спеціалізації для України:

- ресурсні матеріали;
- біоекономіка та біотехнології;
- енергетика та енергомашинобудування;
- аерокосмічні технології;

- інформаційно-комунікаційні технології;
- здорове суспільство [17].

Слід зазначити, що такий підхід не відповідає керівним принципам проектування дослідницьких та інноваційних стратегій для розумної спеціалізації, але було зазначено, що на перших етапах входження України у цей процес він є корисним для започаткування пошуку ринкових ніш на структурованому європейському ринку.

Проте на практиці такими підходами до «ручного» встановлення пріоритетів секторального розвитку не слід зловживати, оскільки є загроза механічного визначення базових галузей регіонів як тих, що відповідають критеріям розумної спеціалізації, та нового витка консервації застарілої економічної структури регіонів України. Тому такі рекомендації слід сприймати не як визначення напрямів SMART-спеціалізації як такої, а швидше як встановлення перспективних напрямів інтеграції вітчизняної науково-дослідної системи до європейського дослідницького простору [8].

Протягом останніх років концепцію SMART-спеціалізації на практиці намагається застосовувати Міністерство економічного розвитку і торгівлі України (МЕРТ) при формуванні засад нової промислової політики, зокрема, в Стратегії розвитку промислового комплексу України на період до 2025 року, та Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [15].

На розбіжності між SMART-спеціалізацією та застосуванням кластерної політики вказують європейські розробники концепції SMART-спеціалізації [10]. За їх визначенням, впровадження в регіонах кластерної політики може стати перешкодою для розвитку перспективних стратегій структурних змін. В умовах України це несе додаткову загрозу, оскільки застосування кластерної політики в умовах застарілої економічної структури промислових регіонів перешкоджає зрушенню в бік нових, менш традиційних для даного регіону, але потенційно більш перспективних напрямів регіональної спеціалізації [17].

У той час, як в європейській та світовій практиці наголошується на можливостях SMART-спеціалізації для активізації викори-

стання промислового потенціалу регіонів, в Україні не виправдано переважає ідея пріоритетності промислової складової над іншими, первинними аспектами концепції SMART-спеціалізації. Такий підхід ставить під загрозу адекватне впровадження регіональної SMART-спеціалізації в цілому та зумовлює небезпеку викривлення її сутності в українських реаліях до простої модернізації регіонального промислового потенціалу [11].

Таке розуміння SMART-спеціалізації пояснюється тим, що у 2016 році в ЄС було засновано платформу SMART-спеціалізації для промислової модернізації – інструменту поєднання розумної спеціалізації та міжрегіонального співробітництва для підвищення конкурентоспроможності промисловості та інновацій, застосування якого спрямовано на координування зусиль регіонів ЄС, які мають намір спільно працювати над розробкою інвестиційних проєктів у сферах SMART-спеціалізації [7].

Чітко зазначена ідея платформи полягає в активізації застосування потенціалу SMART-спеціалізації для модернізації промислового потенціалу регіональної економіки, але слід зважати, що це ні в якому разі не реанімування сфер діяльності, які вже неактуальні для економік країн ЄС [7].

Стратегія SMART-спеціалізації потребує деяких структурних змін, що можуть бути зумовлені одним з наступних, не взаємовиключних процесів [10]:

- перехід від існуючої галузі до нової, заснованій на діяльності спільно діючих установ та на процесах (мається на увазі наукова спільнота НДДКР, інженерні та виробничі можливості), які формують базу знань для створення нової діяльності;
- модернізація: це процес технологічного вдосконалення існуючої галузі виробництва, включаючи розвиток конкретних сфер застосування Ключових Інноваційних Технологій (Key Enabling Technologies) для покращення ефективності та якості вже існуючих галузей;
- диверсифікація: це потенційна синергія (скорочення витрат за рахунок диверсифікації виробництва та передача знань), що може відбутися між існуючою та новою галуззю економічної діяльності;

- заснування цілковито нового виду діяльності: НДДКР можуть перетворити раніше низькі за темпами розвитку сфери економічної діяльності в привабливі та прибуткові. Це може статися за умови поєднання діяльності НДДКР з підприємницькою діяльністю.

В українській практичній площині, яка формується проектом Стратегії розвитку промислового комплексу, застосування SMART-спеціалізації зводиться виключно до забезпечення регіонального розвитку промисловості та до «стимулювання розвитку галузей з інноваційним підходом до виробництва». Проте такий підхід входить у пряму суперечність безпосередньо з ідеєю SMART-спеціалізації, що впроваджується в ЄС, згідно з якою галузева пріоритетність підтримки виключається повністю [2].

Навпаки, на SMART-спеціалізацію покладається завдання відходу від традиційної промислової політики шляхом підтримки не певних, навіть нових і прогресивних галузей, а власне інновацій у найбільш перспективній галузі регіональної економіки (які не завжди в країнах ЄС представлені тільки в галузі промисловості) [2].

Не заперечуючи суттєвого значення SMART-спеціалізації в промисловому розвитку, слід зауважити, що її застосування в Україні лише для модернізації вітчизняної промисловості або для розвитку її регіонального потенціалу є процесом, вирваним із контексту.

Слід підкреслити, що застосування регіональної SMART-спеціалізації в умовах її невизначеності як основного інструменту нової регіональної політики та відсутності чіткого розуміння місця в сучасній державній інноваційній, промисловій, секторальній, структурній та регіональній політиці зумовлює втрату сутності процесу – сприяння регіональним структурним змінам за рахунок використання наявного базису знань для створення нових галузей (нових видів економічної діяльності) або нових, заснованих на знаннях, напрямів регіональної спеціалізації [4].

Неабияке значення SMART-спеціалізація має також для забезпечення так званої спеціалізованої диверсифікації – пов'язаної не зі спеціалізацією регіональної економіки, що використовує локалізовані конкурентні переваги, як такої, а із розширенням можли-

востей регіональної економіки адаптуватися до непередбачуваних змін ринкових умов у майбутньому [17]. Це важливо для подолання деструктивних тенденцій консервації старопромислової економічної структури наших регіонів і структурної інертності регіональної економіки, які значною мірою базуються на практиці штучного визначення певних промислових галузей регіонів як пріоритетних і лобіюванні державної підтримки певних секторів й напрямів економічної діяльності [17].

Використання SMART-спеціалізації у регіональному розвитку стосується застосування чотирьох правил, що відносяться до сфери досліджень та інновацій, та які можуть також бути використані в інших сферах (соціальній, економічній, охороні довкілля тощо) [6]:

- Вибір і критична маса: обмежена кількість пріоритетів на основі власних сильних сторін та міжнародної спеціалізації – з метою уникнення дублювання та фрагментації, а також для концентрації фінансових ресурсів на технологічній, дослідницькій та інноваційній діяльності;

- Конкурентні переваги: мобілізація талантів за рахунок відповідності потенціалу технологічної, дослідницької та інноваційної діяльності потребам бізнесу за допомогою інструментів підтримки підприємництва;

- Взаємозв'язок та кластери: розробка конкурентоспроможних кластерів та відповідних різноманітних/міжсекторних зв'язків всередині регіону та за кордоном, які забезпечують спеціалізовану технологічну диверсифікацію, а саме – поєднання внутрішніх активів та інноваційності із зовнішніми;

- Спільне управління: ефективні інноваційні системи колективних зусиль на основі державно-приватного партнерства - експериментування та надання підтримки, виявлення ініціатив, які у перспективі можуть стати точкою економічного зростання.

Висновки. Запровадження підходів європейської методології SMART-спеціалізації в процес стратегічного планування регіонального розвитку в Україні забезпечить ідентифікацію пріоритетних сфер для інвестування на регіональному рівні шляхом визначення сильних сторін та конкурентних переваг кожного регіону у певних

the main key problems in the implementation of SMART specialization in the formulation of strategies for socio-economic development of the region were systematized.

The concept of SMART specialization implies a relationship between science, education and the economy, although in the context of regional development, it is possible to talk about the relationship between business, research institutions and the public sphere. In other words, this means public policy management towards such regional initiatives, activities and projects that will make a particular specialization in that region or country real, or the development of some technologies or products and services using these technologies.

The realization of the goal of SMART specialization defines the possibility of achieving the goal of socio-economic development of the regions, which is to increase competitiveness and innovation activity at the regional level. Since the presence of innovations in the modern globalized world is the main factor of economic growth. Considering the significant results of the SMART specialization, as well as the need to deepen our country's cooperation with the EU countries within the framework of the European Neighborhood Policy and the Association Agreement with the EU, it is necessary to implement the analyzed concept in the field of regional policy in Ukraine.

Keywords: SMART-specializations, strategy, strategic management, socio-economic development.

Received: 18.08.2019

References

1. Amosha, O., Liakh, O., Soldak, M., Cherevatskyi D. (2018) Instytutysiini determinanty vprovadzhennia kontseptsii smart-spetsialiaztsii: pryklad staropromyslovykh shakhtarskykh rehioniv Ukrainy [Institutional Determinants of the Smart Specialization Concept Implementation: An Example of the Old Mining Regions of Ukraine]. Zhurnal yevropeiskoi ekonomiky – Journal of the European Economy., T.17, No 3, 310-344 [in Ukrainian].

2. Belokurov, D. (2017) «Smart-spetsyalyzatsiia»: stratehiia dlia Ukrainy [Smart specialization: a strategy for Ukraine]. Ukrmetalurhrom, 31 zhovtnia – Ukrmetalurhrom, October, 31. Retrieved from: <https://www.ukrmetprom.org/smart-specializaciya-strategiia-dlya/>

3. Berezina, O.Iu. (2018) SMART-spetsializatsiia dlia pokrashchennia umov zhyttia domohospodarstv [SMART specialization to improve the living conditions of households]. Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia. – Economics and organization of management, No 4(32), 35-46 [in Ukrainian]

4. Vprovadzhennia metodyky SMART-spetsializatsii dlia Ukrainy. Investytsiinyi portal Zaporizkoi oblasti [Implementation of SMART specialization methodology for Ukraine. Investment portal of Zaporizhzhia region]. Retrieved from: <https://investment.zoda.gov.ua/uk/vprovadzhennya-metodyky-smart-specializaciya-dlya-ukrainy>

5. Hireiko, R. (2018) Doslidnytski ta innovatsiini stratehii rozumnoi spetsializatsii (RIS3) v konteksti polityky rehionalnoho rozvytku v Ukraini [Research and innovation strategies for smart specialization (RIS3) in the context of regional development policy in Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian]. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1mmECrzTak0UNTtDVv5SuYZXA7dED9nwt/view>

6. Dodatok III: Rehionalni stratehii doslidzhen ta innovatsii dlia rozumnoi spetsializatsii: kerivnytstvo dlia otsinky ekspertiv [Annex III: Regional research and innovation strategies for smart specialization: a guide for expert evaluation]. Retrieved from <https://dei.kyivcity.gov.ua/content/vprovadzhennya-metodyky-smartspecializaciya-dlya-ukrainy.html>

7. Ievropeiska Komisiia: Kerivnytstvo z doslidnytskykh ta innovatsiinykh stratehii dlia rozumnoi spetsializatsii (RIS 3) [European Commission: A guide to research and innovation strategies for smart specialization (RIS 3)]. Retrieved from http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/smart_specialisation/smart_ris3_2012.pdf

8. Eksperty rozvinchaly 11 mifiv pro vprovadzhennia SMART-spetsializatsii v Ukraini [Experts have debunked 11 myths about the implementation of SMART specialization in Ukraine]. Retrieved from <http://uacrisis.org/ua/74007-smartspecializationinukraine>

9. Zvit OESR : Innovatsiino-oriientovane zrostannia v rehionakh: rol rozumnykh spetsializatsii [OECD Report: Innovation-driven growth in the regions: the role of smart specializations]. Retrieved from https://era.gv.at/object/document/1151/attach/OECD_Project_Report_Smart_specialisationFINALAdvance. Pdf

10. Kerivnystvo zi stratehii doslidzhen ta innovatsii dlia SMART-spetsializatsii. Neofitsiina adaptovana skorochena versiia, rozroblena Ukrainyskym instytutom mizhnarodnoi polityky dlia vnutrishnoho korystuvannia, oryhinalna versiia rozroblena spilnym doslidnytskym tsentrom yevropeiskoi komisii [SMART Specialization Research and Innovation Strategy Guide. Unofficial adapted short version developed by the Ukrainian Institute of International Policy for Internal Use, original version developed by the European Commission's Joint Research Center] Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1TM3b3zv_k_294Me0HSX-DLvDAzRoPHnU/view

11. Metodolohiia planuvannia rehionalnoho rozvytku v Ukraini : Instrument dlia rozrobky stratehii rehionalnoho rozvytku i planiv zakhodiv z yikh realizatsii (iz zastosuvanniam pidkhodu SMART-spetsializatsii) [Regional Development Planning Methodology in Ukraine: A Tool for Developing Regional Development Strategies and Action Plans for their Implementation (Using the SMART Specialization Approach)] / Regional development and action project U-LEAD with Europe Programme, Kyiv, 2018. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1mGFTdteEiR2CrxbqTOdHAXSAHci5Auuh/view>

12. Nakaz Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnyctva ta zhytlovo-komunalnohohospodarstva Ukrainy «Pro zatverdzhennia Metodyky rozroblennia, provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii rehionalnykh stratehii rozvytku ta planiv zakhodiv z yikh realizatsii» [Order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine “On approval of the Methodology of development, monitoring and evaluation of the effectiveness of the implementation of regional development strategies and action plans for their implementation”], March, 31, 2016, No79. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16>

13. Postanova KMU «Pro zatverdzhennia poriadku rozroblennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku Ukrainy i planu zakhodiv z yii realizatsii, a takozh provedennia monitorynhu ta otsinky rezultatyvnosti realizatsii zaznachenykh Stratehii i planu zakhodiv» vid 11 lystopada 2015 r. No 931 (iz zminamy, vnesenymy zghidno z postanovoiu KM No 959 vid 14.11.2018) [CMU Resolution “On Approving the Procedure for Development of the State Strategy for Regional Development of Ukraine and the Plan of Measures for Its Implementation, as well as for Monitoring and Evaluation of the Effectiveness of the Implementation of These Strategies and the Plan of Measures”], October, 14, 2018 No959. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-p#n8>

14. Rakovych, O. I. (2019) Rol SMART-spetsializatsii v rozvytku pidpriemnytskoho potentsialu silskykh terytorii [The role of SMART specialization in the development of entrepreneurial potential of rural areas]. *Biznes Inform*, No3, 69-74. [in Ukrainian]

15. SMART-spetsializatsiia ye oboviazkovoju u systemi stratehichnoho planuvannia rehionalnoho rozvytku, - Minrehion, 05.02.2019 [SMART specialization is a must in the strategic planning of regional development, - Minregion] / Pres-tsestr initsiatyvy «Detsentralizatsiia» [Decentralization Initiative Press Center] / Retrieved from

16. Snehovaia, E.Iu.(2018) Raskrytye potentsyala smart-spetsyalyzatsyy dlia preodolenia rehionalnoi strukturnoi ynerthnosti v Ukrainy [Unlocking the potential of smart specialization to overcome regional structural inertia in Ukraine] *Ekonomyka Ukrainy - Economy of Ukraine*, 8 (673), 75-87 [in Ukrainian]

17. Snihova, O.Iu. (2018) Smart-spetsializatsiia ta stupid-realizatsiia [Smart specialization and stupid implementation]. *Dzerkalo tyzhnia*. - No16 (28 kvitnia – 11 travnia) – The mirror of the week [in Ukrainian]. Retrieved from: https://dt.ua/economics_of_regions/smart-specializaciya-ta-stupid-realizaciya-276489_.html

18. Iatsiuk, O. S. (2018) SMART-spetsializatsiia rozvytku rehionu yak vazhlyvyi napriam pidvyshchennia yoho konkurentospromozhnosti ta innovatsiinoi aktyvnosti. SMART specialization of regional development as an important direction of increasing its competitiveness and innovative activity. *Naukovyi visnyk IFNTUNH. Serii: Ekonomika ta upravlinnia v naftovii i hazovii promyslovosti. – IFNTUNG Scientific Bulletin. Series: Economics and Management in the Oil and Gas Industry* No 2 (18), 54-60 [in Ukrainian]

19. Doran G. T. There is S.M.A.R.T. a way of writing goals and objectives of leadership. *Management Overview*. 1981. Vol. 70. Issue 11. P. 35-36. Retrieved from: [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkposzje\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1459599](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkposzje))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1459599)

Відомості про авторів / Information about the Authors

Ємельянов Володимир Михайлович: Чорноморський національний університет ім. Петра Могили: вул. 68 десантників 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Volodymyr Yemelyanov: Petro Mohyla Black Sea National University: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0002-2995-8445

E-mail: d_idu@ukr.net

Козлова Людмила Василівна: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників 10, м. Миколаїв, 54003, Україна.

Liudmyla Kozlova: Black Sea National University of Petro Mohyla: 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID.ORG./ 0000-0003-4808-6846

E-mail: kozlovalife@ukr.net